

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-27>

УДК 338.482.224

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

STUDY OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM OF TOURIST ENTERPRISES: STATISTICAL ASPECT

Ленко Іван Володимирович

аспірант,

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4767-6388>

Lenko Ivan

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Стаття присвячена статистичному дослідженню основних показників діяльності підприємств, що проводять свою діяльність у сфері туристичного бізнесу. Проаналізовано тенденції прибутковості, динаміка кількості суб'єктів господарювання, проведено оцінку ефективності їх діяльності на основі порівняння темпів росту таких показників як кількість суб'єктів господарювання, чисельність зайнятих працівників, витрати на персонал, обсяг реалізованих послуг, чистий прибуток. Виявлено, що найбільш сприятливими періодами діяльності були 2018–2019 роки. Виявлено тенденції до зменшення кількості підприємств у галузі протягом 2022–2023 років. Досліджено фактори, які зумовлюють підвищену ризиковість туристичної сфери. Окреслено напрямки розвитку галузі у контексті пост воєнного відновлення. Наголошено на необхідності удосконалення системи управління ризиками туристичних підприємств.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, ризик-менеджмент, система управління ризиками, туризм.

The article is devoted to a statistical study of the main performance indicators of enterprises operating in the field of tourism business. In particular, profitability trends, the dynamics of the number of business entities were analyzed, and the effectiveness of their activities was evaluated based on a comparison of the growth rates of such indicators as the number of business entities, the number of employees, personnel costs, the volume of services provided, and net profit. It was found that the most favorable periods for activity according to these indicators were 2018 and 2019. If we analyze the indicators of 2022, then all the indicators do not meet the optimal parameters. For the most part, during the analyzed period, the industry was unprofitable. However, there are trends of rapid recovery after a period of recession. Negative trends towards a decrease in the number of business entities in the industry during 2022–2023 have been revealed. The factors that determine the increased riskiness of the tourism sector have been studied. In particular, the tourism sector is characterized by a high dependence on external factors, seasonality, a difficult logistical component of business, and the specificity of the tourist product. The development of the tourism sphere leads to an increase in the level of development of the regions. The directions of development of the industry in the context of post-war reconstruction are outlined. In particular, it is necessary to develop military (military) tourism to attract foreign tourists (creation of routes through memorial places where active hostilities took place and de-occupied territories), ensure the availability of shelters when developing tourist routes, develop evacuation plans for cultural assets in museums, as well as new approaches to urban planning. An important direction for revitalizing the industry is the development of measures to strengthen international and local branding of tourist routes in Ukraine. The need to study practical and theoretical aspects of improving the risk management system of tourist enterprises is emphasized.

Keywords: risk, risk management, risk management, risk management system, tourism.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання, які характеризуються зростанням кількості ризиків та зміною характеру їх впливу на здійснення господарської

діяльності будь-яких суб'єктів господарювання, зокрема й туристичних підприємств. Особливо на розвитку туристичної галузі позначилися наслідки карантинних обмежень

2020 року, а згодом і повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Для побудови ефективної системи управління ризиками актуальним є проведення статистичного дослідження туристичної галузі, яке дасть можливість проаналізувати основні тенденції розвитку галузі та ефективність управління ризиками туристичних підприємств в Україні у кризових умовах, що склалися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження статистичного аспекту розвитку суб'єктів господарювання у сфері туризму вітчизняними вченими проводиться у контексті дослідження сфери рекреації. Зокрема, Ільто Т. І. [1] у своєму дисертаційному дослідженні розглядає тенденції розвитку туристичної галузі як складової частини сфери рекреації та готельно-ресторанного бізнесу. Авторка дійшла висновку, що 2019 рік був найбільш сприятливим для суб'єктів господарювання даної галузі.

Овдіюк О. М., Ткачук О. В. [2] концентрують свою увагу на визначенні алгоритму управління ризиками в туристичній сфері та доводять ефективність впровадження системи управління ризиками на підприємстві.

Носирев О., Деділова Т., Токар І. [5] зосереджуються на пошуку шляхів стратегічного розвитку туристичної галузі в контексті воєнних дії та перспектив після воєнного відновлення на основі досвіду інших країн.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Метою дослідження є проведення аналізу основних показників, що характеризують діяльність туристичних підприємств, з метою окреслення напрямків удосконалення системи управління ризиками галузі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Проведення оцінки ефективності діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, зайнятих у сфері туризму. Пошук напрямків подальшого розвитку туристичної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристична сфера характеризується підвищеним рівнем ризику, так притаманною для неї є взаємодія суб'єктів господарювання із різних економічних галузей, а також інших специфічних факторів.

Специфікою даної сфери є те, що її розвиток забезпечує не тільки зростання кількісних параметрів розвитку регіонів (зростання валового регіонального продукту, обсягу виробництва тощо), а й позитивні зрушення в інших ланках господарського комплексу регіону (торгівлі, побутовому обслуговуванні,

транспорті та зв'язку, будівництві, АПК, охороні довкілля тощо), створює передумови для підвищення рівня доходів населення та вирішення різноманітних соціальних проблем, поліпшення інвестиційного клімату, інтеграції країни до світового економічного простору [1].

До основних причин високої ризикованості туристичного бізнесу можна віднести: вплив зовнішніх факторів; специфіка туристичного продукту; високий рівень конкуренції; сезонність; складність логістики тощо [2].

З метою мінімізації впливу ризиків необхідно розробити ефективну систему управління ними на підприємствах туристичного бізнесу. У свою чергу для її розробки необхідно проаналізувати статистичні дані стосовно розвитку галузі в Україні протягом останніх років, які характеризуються підвищеною ризиковістю у зв'язку з негативним впливом карантинних обмежень та повномасштабним вторгненням.

Туристична сфера у статистичній звітності представлена окремим розділом 79 «Діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язана з цим діяльність». Дослідження було проведене на основі даних Державної служби статистики протягом 2013–2023 років.

Відповідно до даних щодо чистого прибутку суб'єктів господарювання туристичного бізнесу (рис. 1–2), протягом 2013–2023 років, вони здебільшого отримували збитки. Протягом 2013–2016 років галузь була найбільш збиткова, протягом 2017–2019 років загальний фінансовий результат характеризувався як прибуток. Під впливом карантинних обмежень, запроваджених унаслідок пандемії COVID-19, які фактично унеможливили здійснення діяльності суб'єктів господарювання туристичної сфери, підприємства отримали значний збиток. Проте, у 2021 році спостерігається значне збільшення величини чистого прибутку, навіть у порівнянні з докарантинними обмеженнями. У зв'язку з початком повномасштабного вторгнення, а отже й підвищенням рівня ризиковості ведення діяльності, галузь знову була збитковою. Проте, за підсумками 2023 року 70% підприємств отримали прибуток, що свідчить про адаптацію та прийняття ефективних управлінських рішень, зокрема у контексті удосконалення системи управління ризиками.

Для більш детального дослідження проаналізуємо динаміку кількості суб'єктів господарювання у галузі з розподілом на великі, середні та малі (рис. 3).

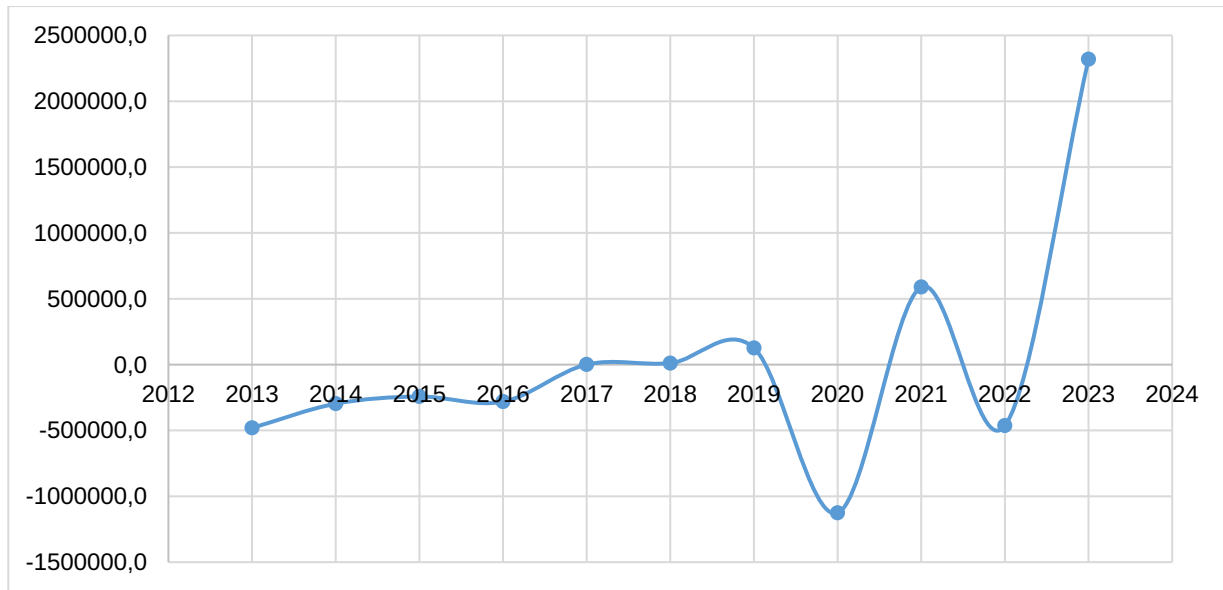

Рис. 1. Динаміка чистого прибутку (збитку) українських туристичних агентств, туристичних операторів, підприємств із надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність за 2013–2022 роки

Джерело: побудовано автором за даними [3]

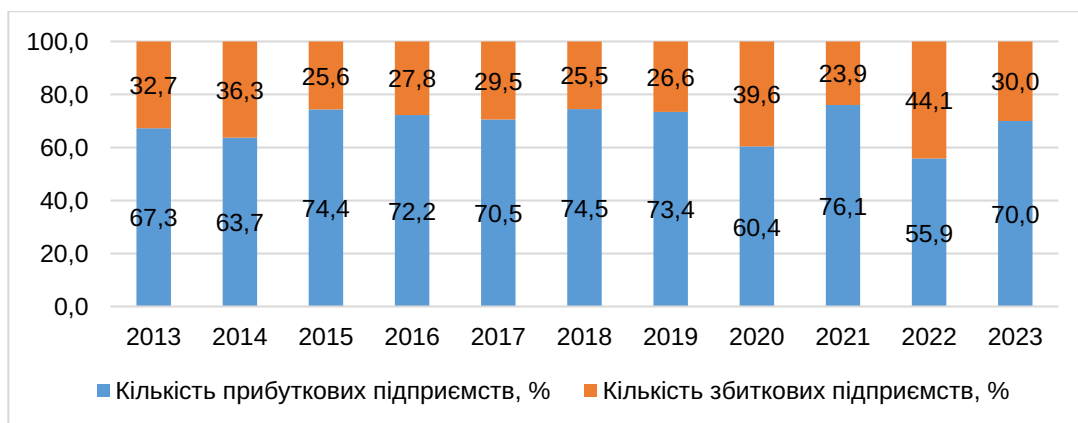

Рис. 2. Динаміка кількості українських прибуткових і збиткових туристичних агентств, туристичних операторів, підприємств із надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність за 2013–2022 роки

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Необхідно зазначити, що в основному туристична галузь представлена суб'єктами малого підприємництва. Так, станом на 2023 рік у даній сфері провадять свою діяльність лише 8 середніх та 1 великий суб'єкт господарювання. Проте, серед малих підприємств спостерігається певна циклічність: протягом 2015–2019 років їх кількість поступово зростала, у той час як протягом 2020–2023 років стрімко падає. Так, у порівнянні з 2022 роком у 2023 році кількість малих підприємств скоротилася у 3,6 рази. Зважа-

ючи на стрімке зростання чистого прибутку у 2023 році, можна припустити, що з ринку вийшли більшість збиткових підприємств.

Ефективність розвитку підприємництва в усіх сферах економічної діяльності визначається динамікою зміни показників, які наведені у табл. 1–2.

Для дослідження ефективності діяльності підприємств, що зайняті у туристичному бізнесі, необхідно скористатися наступною нерівністю:

$$1 < t(\text{ЧСГ}) < t(\text{ЧЗП}) < t(\text{ВП}) < t(\text{ОРП}) < t(\text{ЧП}), \quad (1.1)$$

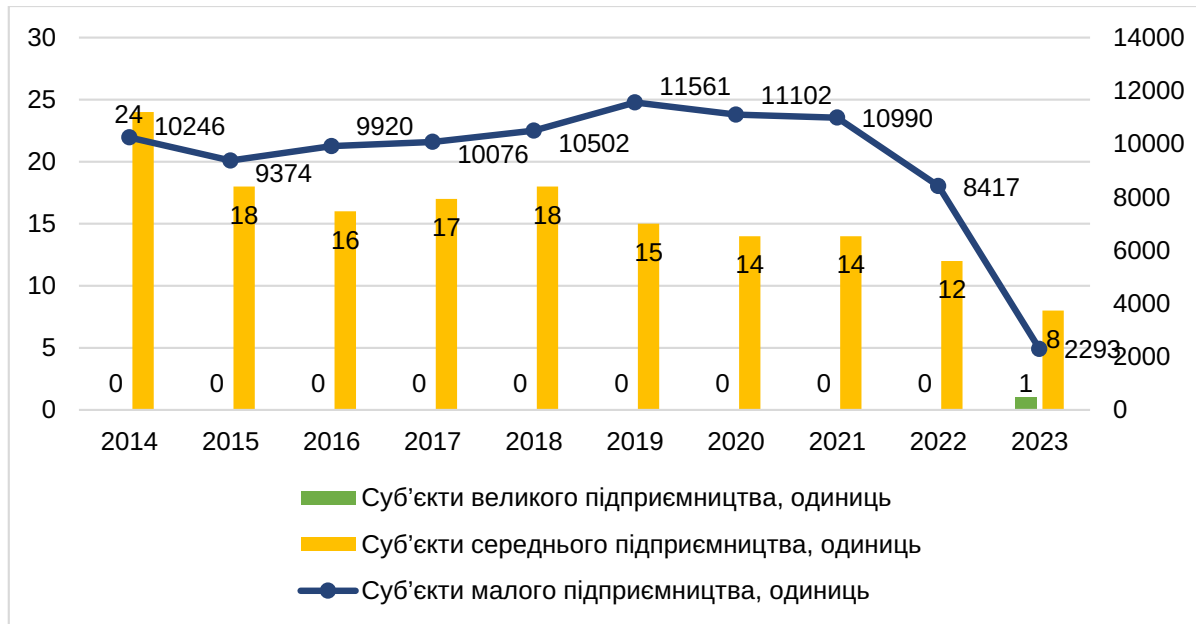

Рис. 3. Динаміка діючих українських суб'єктів господарювання серед туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльності за 2014–2022 роки

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Таблиця 1

Динаміка показників, необхідних для проведення оцінки ефективності діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, зайнятих у сфері туризму протягом 2013–2022 років

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість суб'єктів господарювання, од	9829	10270	9392	9936	10093	10520	11576	11116	11004	8429
Кількість зайнятих працівників, осіб	25662	22482	19733	20793	21612	20575	25004	19765	20036	13918
Витрати на персонал, тис грн	613736,1	501227,7	575062,4	618704,6	849285,2	932074,3	1292891,4	933537,4	1090982,3	800977,7
Обсяг реалізованих послуг, тис грн	6269928,6	4509087,7	5519827,2	7006810,8	8434461,5	11873896,8	15925038,1	8316009,9	17807120,3	3511864,7
Чистий прибуток (збиток), тис грн	-480652,6	-297016,8	-242459,9	-281724,4	796,7	11033,5	126168,1	-1126446,6	589460,2	-463931,2

МЕНЕДЖМЕНТ

де $t(КСГ)$ – темп росту показника кількості суб'єктів господарювання;

$t(ЧЗП)$ – темп росту показника чисельності зайнятих працівників;

$t(ВП)$ – темп росту показника витрат на персонал;

$t(ОРП)$ – темп росту показника обсягу реалізованих послуг;

$t(ЧП)$ – темп росту показника чистого прибутку.

Отже, маємо наступні нерівності:

2014 рік: $1 < 1,04 > 0,88 > 0,82 > 0,72 > 0,62$

2015 рік: $1 > 0,91 > 0,88 < 1,15 < 1,22 > 0,82$

2016 рік: $1 < 1,06 > 1,05 < 1,08 < 1,27 > 1,16$

2017: $1 < 1,02 < 1,04 < 1,37 > 1,20 > -0,01$

2018: $1 < 1,04 > 0,95 < 1,10 < 1,41 < 13,85$

Таблиця 2

**Динаміка темпів росту до минулого року показників,
необхідних для проведення оцінки ефективності діяльності вітчизняних суб'єктів
господарювання, зайнятих у сфері туризму протягом 2014–2022 років**

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість суб'єктів господарювання, од	1,04	0,91	1,06	1,02	1,04	1,10	0,96	0,99	0,77
Кількість зайнятих працівників, осіб	0,88	0,88	1,05	1,04	0,95	1,22	0,79	1,01	0,69
Витрати на персонал, тис грн	0,82	1,15	1,08	1,37	1,10	1,39	0,72	1,17	0,73
Обсяг реалізованих послуг, тис грн	0,72	1,22	1,27	1,20	1,41	1,34	0,52	2,14	0,20
Чистий прибуток (збиток), тис грн	0,62	0,82	1,16	-0,01	13,85	11,44	-8,93	-0,52	-0,79

2019: $1 < 1,10 < 1,22 < 1,39 < 1,34 < 11,44$
 2020: $1 > 0,96 > 0,79 > 0,72 > 0,52 > -8,93$
 2021: $1 > 0,99 < 1,01 < 1,17 < 2,14 > -0,52$
 2022: $1 > 0,77 > 0,69 < 0,73 > 0,20 > -0,73$

Таким чином, на основі проведеного розрахунку ефективності суб'єктів господарювання, що провадять свою діяльність у сфері туризму, слід зазначити наступне. Лише показники 2018 та 2019 років, які були обрані для оцінки ефективності діяльності, відповідають оптимальним параметрам. У 2018 році лише темп росту кількості працівників показав відхилення. Показники 2019 року цілком відповідають заданим критеріям. Отже, даний період був найбільш сприятливим для діяльності туристичних підприємств. Якщо аналізувати показники 2022 року, то усі показники не відповідають оптимальним параметрам.

Таким чином, туристичні підприємства не змогли протистояти ризикам протягом 2020–2022 років, які були зумовлені спершу пандемією коронавірусу, а згодом повномасштабним вторгненням.

Ряд вчених схиляються до думки, що після завершення війни Україна має розвивати новий напрямок туризму – воєнний (мілітарний) туризм. Він полягає у створенні туристичних маршрутів місцевістю, де велися активні бойові дії, створення музеїв пам'яті на історичних місцях. Ці місця викликатимуть інтерес у іноземних туристів, які бажатимуть мати змогу особисто все побачити [4]

Також у контексті регіонального розвитку туризму та гостинності слід врахувати існуючі виклики щодо облаштування якісних укриттів,

розробки в музеях планів евакуації культурних цінностей, а також нових підходів до містобудування [4]

Необхідним є фундаментальне оновлення туристичного брендингу України, в основі якого полягатиме безпека та захист туристів, а також формування іміджу безпечної країни. Українські ресурси гостинності майже не рекламуються, не реставруються і не мають належної уваги з боку держави [5]

Погоджуємося з авторами стосовно необхідності переформатування підходів до ведення туристичного бізнесу в Україні у контексті безпекової складової та напрямків для залучення іноземних туристів.

Отже, враховуючи нестабільність розвитку та підвищену ризиковість туристичної галузі в Україні, а також беручи до уваги окреслені напрямки її розвитку, актуальним подальшим напрямком досліджень є теоретичні та практичні аспекти удосконалення системи управління ризиками на підприємствах туристичної сфери, з урахуванням воєнного контексту зокрема.

Висновки з цього дослідження і перспективи. На основі проведеного статистичного аналізу можна зробити висновок про те, що підприємства туристичної галузі виявилися неспроможними ефективно протистояти ризикам, які мали місце протягом 2020–2022 років, зумовлені пандемією COVID-19 та повномасштабною війною. Тому перспективними напрямками досліджень є визначення напрямків удосконалення системи управління ризиками у сфері туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ільтьо Т. І. Розвиток і підтримка підприємництва у сфері рекреації та готельно-ресторанного бізнесу: дис. доктора філософії: 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Мукачівський державний університет, Мукачево, 2022. 211 с.
2. Овдійук О. М., Ткачук О. В. Управління ризиком в підприємницькій діяльності туристичної індустрії. *Ефективна економіка*. 2024. № 8. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.68>
3. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2024)
4. Ленко І. В., Якименко-Терещенко Н. В. Розвиток туризму та гостинності в регіонах у контексті поствоєнного відновлення України. *Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі*: зб. тез доповідей I Всеукр. наук.-практ. конф. 14–15 листопада 2023 року, м. Харків. Частина 1: Харків : Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т», 2023. С. 367–370.
5. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1 (26). С. 55–68. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd.2022.01.055>

REFERENCES:

1. Ilyto T. I. (2022) Rozvytok i pidtrymka pidprijemnytstva u sferi rekreatsii ta hotelno-restorannoho biznesu [Development and support of entrepreneurship in the sphere of recreation and hotel and restaurant business]: PhD Thesis: 076. Mukachevo, 211 p. (in Ukrainian)
2. Ovdiiuk O. M., Tkachuk O. V. (2024) Upravlinnia ryzykom v pidprijemnytskii diialnosti turystychnoi industrii [Risk management in the entrepreneurial activity of the tourist industry]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, vol. 8. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.68>
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed August 29, 2024)
4. Lenko I. V., Yakymenko-Tereshchenko N. V. (2023) Rozvytok turizmu ta hostynnosti v rehionakh u konteksti postvoiennoho vidnovlennia Ukrainy. [Development of tourism and hospitality in the regions in the context of the post-war reconstruction of Ukraine]. *Marketynhovi ta orhanizatsiini mekhanizmy povoiennoho rozvytku haluzi: I Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia* (Kharkiv, November 14–15, 2023). Kharkiv: National technical University Kharkiv polytechnic Institute, pp. 367–370 (in Ukrainian)
5. Nosyrev O., Dedilova T., Tokar I. (2022) Rozvytok turizmu ta industrii hostynnosti v stratehii postkonfliktnoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Development of tourism and the hospitality industry in the strategy of post-conflict economic recovery of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, vol. 1 (26). DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd.2022.01.055>